Solens gudinna i och religion

Att solen har dyrkats i många kulturer är uppenbart, till exempel egyptiernas Ra. Från den indoeuropeiska språkfamiljen som de nordiska språken tillhör känner vi till indiernas *Suruya*, grekernas *Helios* och romarnas *Sol Invictus*. Alla dessa namn har trots radikalt olika utveckling

samma etymologiska ursprung. De är också alla maskulina. Därför talas det i romanska språk om broder sol och syster måne, latinets *Luna*.

I nordiska och andra germanska språk är solen istället kvinnlig, jämför värmländskans *sola i Karlstad*, medan månen är manlig. Och Sol är en av många gudinnor i fornnordisk religion så som vi känner den från eddadikterna och Snorre Sturlassons mytologiska lärobok *Edda*. De kvinnliga gudarna kallas där *asynjor* och Snorre räknar upp hela sexton av dem med Sol näst sist. Det betyder dock inte att hon är oviktig, bara att han redan har berättat om henne i samband med sin skildring av hur världen har skapats:

En man som kallas Mundilfare hade två barn. De var så sköna och vackra att han kallade sonen Måne och dottern Sol, och henne gifte han bort med en man som hette Glen. Men gudarna vredgades över hans förmätenhet, tog barnen och satte dem upp i himlen. De lät Sol köra hästarna som drog vagnen åt solen de hade skapat av stoftet som flög ur Muspellheim för att lysa upp världarna. De hästarna heter Arvak och Allsvinn. (Översättning av Karl G. Johansson & Mats Malm, här och fortsättningsvis.)

Sol är alltså en asynja medan hennes bror Måne inte räknas till en av de tolv asarna Oden nämner som dem man ska tro på och som är av gudasläkte. Han tillägger: ”Asynjorna är inte mindre heliga eller kraftfulla.”

Solen är en av de naturkrafter som är viktiga för människor, kanske den viktigaste. Som sådan uppmärksammas den som nämnts i nordisk mytologi i de eddadikter som handlar om världens skapelse och undergång samt i *Allvismål*, en poetisk inventering av vad olika viktiga

nordisk mytologi

av Henrik Williams

företeelser kallas bland varelserna i världen. Om solen heter det i Erik Brates översättning (även fortsättningsvis använd för eddadikterna):

Sol den heter bland människor,
”sunna” hos gudar,
den kalla dvärgar Dvalins leksak,
evigglöd jättar,
alferna fagerhjul
och allklar asars söner.

Gudarnas sunna visar att den västgermanska varianten som finns i engelskans sun och tyskans Sonne var känd även i Norden. I den andra av de två fornhögtyska *Merseburgbesvärjelserna* nämns Sunna, ett bevis på att solgudinnan var känd även på kontinenten.

Enligt *Völvans spådom* lyser solen så fort jorden skapas:

Solen sken söderifrån på jordens stenar.

Men även när världen går under inleder solens död det dramatiska slutförloppet, gudarnas sista strid vid Ragnarök (’gudarnas öde’) mot de onda makterna:

Den gamla satt
öster i Järnskogen
och födde där
Fenrirs släktingar.
En enda
av dem alla
blir i trollgestalt
himlakroppens rövare.
Solskenet var då svart
somrarna därefter,
alla vindar onda.

Vad som händer här är att en varg slukar solen vilket förtydligas i *Vaftrudnesmål* där det framgår vad som händer med solgudinnan:

Vadan kommer sol
på den släta himlen,
när Fenrir anfallit henne?

En enda dotter
föder Alfrödul [= Sol]
innan Fenrir anfaller;
hon [= soldottern] ska rida,
när makterna dör,
mön, på moderns vägar.

Sol kallas här Alfrödul, vilket annars verkar vara namnet på vagnen hon färdas i. Hennes dotter förblir namnlös, men i samisk religion heter solgudinnans dotter *Biejjenniejte*.

Som Snorre Sturlasson skriver i sin Edda tolkade forntidens människor naturfenomen som mytologiska händelser. Att det är Tors vagn som dundrar över himlavalvet när det åskar är bara ett exempel. Något måste därför ha hänt med solen som förklarar att det tolkades som att den dog. I detta fall känner vi faktiskt till en

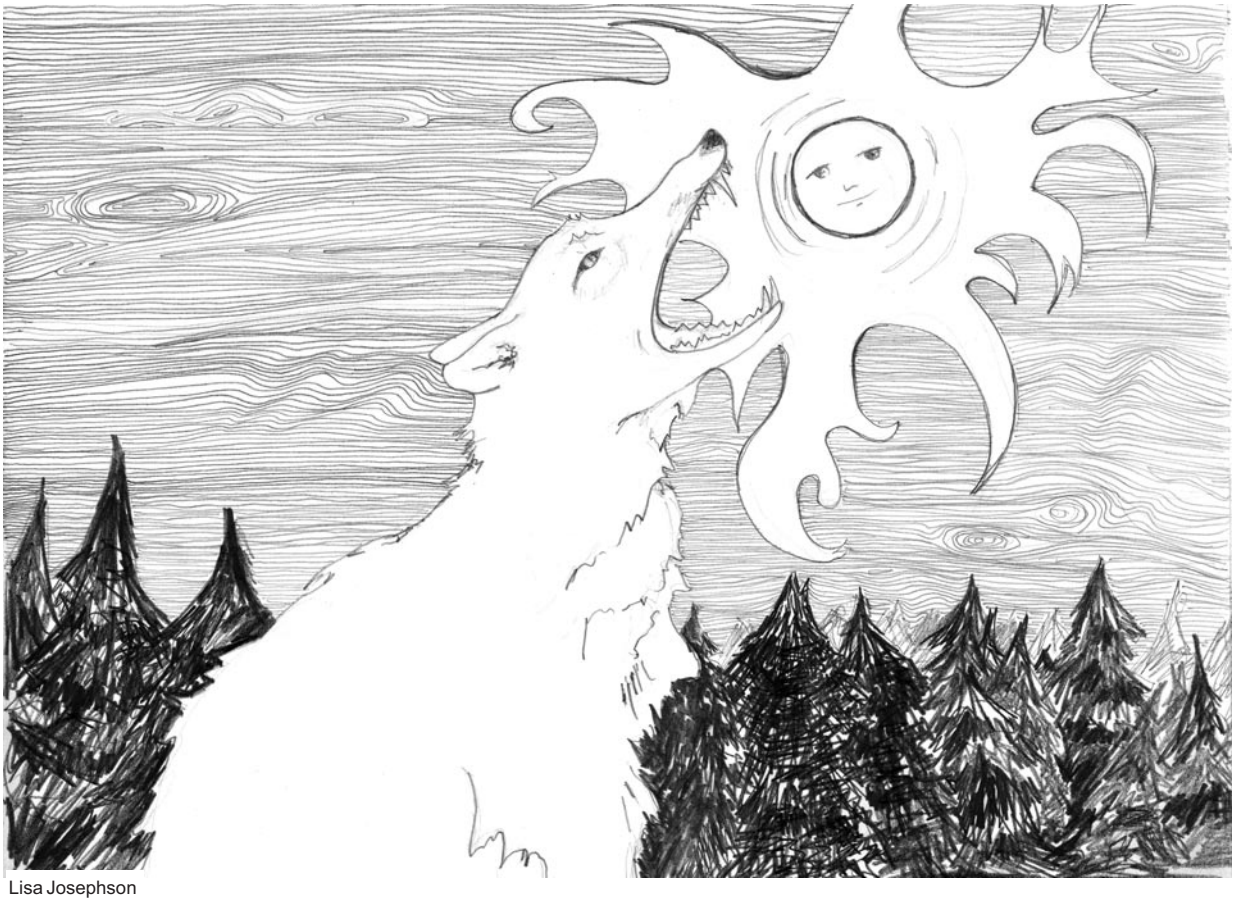

Lisa Josephson

händelse som kan ha gett upphov till myten om solens försvinnande, nämligen den stora klimatkatastrofen 536–547 enligt vår tideräkning.

Något före 500-talets mitt fick ett antal vulkaner i Nordamerika och möjligen på Island en serie enorma utbrott som resulterade i ett atmosfäriskt lager som skymde solljuset i över ett årtionde. Katastrofen ledde till massdöd i delar av världen och är belagd dels genom lämningar i Grönlands inlandsis, dels genom samtida skriftliga källor från medelhavsområdet och andra håll. I Norden dog kanske hälften av alla människor. De isländska eddadikterna vittnar om att händelserna gavs en mytologisk förklaring och även i det finska eposet Kalevala finns spår av klimatkatastrofens effekter på sol- och månljuset.

Klimatkatastrofen erbjuder också en förklaring på varför den soldyrkan upphör som verkar ha funnits i Norden senast under bronsåldern och framåt. Gotländska bildstenar från 400- och 500-talet uppvisar solsymboler. Varför försvinner de? En rimlig tolkning är att solljusets kraftigt minskade kraft orsakade en kris i soldyrkan och en statusförlust för gudinnan Sol själv. Vid samma tid kan det ha skett andra förändringar i den hedniska religionen och en gud som Oden kan fått en mer framträdande position medan Tyr och Ull fått träda tillbaka.

Att solen syntes mista livet kunde alltså tolkas mytologiskt, men bevisligen skiner det en sol på himlen idag och gjorde så med full kraft redan efter klimatkatastrofen. Även detta måste ges en förklaring. Soldottern i Vaftrudnesmål är svaret. Även om hon förblir namnlös får hon en ytterst

viktig roll i den värld som följer på slutstriden Ragnarök. Det som då följer skildras i *Völvans spådom*:

> Hon [= völvan] ser den gröna jorden
> komma upp ur havet en andra gång.
>
> Hon ser en sal,
> fagrare än solen,
> stå täckt med guld
> på Gimle.
> Där ska trofast folk bo
> och njuta lycka i all evighet.

Och från Vaftrudnesmål vet vi att i denna nya värld är det soldottern som sköter Sols uppgift att skina på himlen.

Allt detta har hämtats från den fornnordiska mytologin som återgiven i isländska handskrifter. Finns det då några tecken på att solgudinnan och hennes dotter var kända även i Sverige? Ja, enligt den senaste forskningen finns det en runinskrift från 800-talet som vittnar om just detta. Jag talar om Rökstenen i Östergötland, mellan Mjölby och Ödeshög.

Texten på detta runmonument från äldre vikingatidatid har länge tolkats som handlande om olika, för övrigt okända myter. Runorna har Varin ristat eller låtit rista efter sin son Våmod och den manliga namnmiljön förstärks av Teoderik den store och hans folk märingarna, Ingvald från närbelägna Ingvaldstorp, 24 kungar, Vilen, asaguden Tor samt Sibbe från Vi. Av kvinnor skulle bara nämnas en hustru utan namn och valkyrjan Gun.

Enligt nytolkningen handlar Rökstenens inskrift istället om att den döde Våmod har utsetts av Oden att ingå i krigarstyrkan som hjälper gudarna vid Ragnarök. Här ges också en mycket kortfattad sammanfattning av världens skapelse och undergång där Sols död samt hennes dotters överlevnad och roll efter Ragnarök är det övergripande temat. Vargens Fenrir och hans mord på Sol återkommer; han nämns aldrig vid namn men hänvisas till som ”stridens häst”, ”ylare”, ”jätte” och ”fördärvare”. Inte heller Sol eller hennes dotter namnges utan kallas bara ”kvinna”. Förutom Varin och Våmod, de 24 kungarna och Oden (som kallas Ygg), nämns inga andra vid namn på Rökstenen.

Runinskriften återger sannolikt delar av den muntliga ritual som bör ha förekommit vid begravningen av Våmod. Kanske var det pappan Varin som reciterade valda stycken ur den tidens religiösa texter, vilka innehöll hänsyftningar på den dramatiska händelse som många generationer tidigare förändrade hela det fornnordiska samhället och därmed också den religion som utövades och den mytologi som förmedlar den tidens trosuppfattningar.

Ulla Karlsson

Solgudinnan spelar ingen roll för många i dagens Sverige, men jag kan inte låta bli att nämna den entusiasm, närmast dyrkan, som svenskar uppvisar när solen börjar värma på våren och allt det solbadande vi ägnar oss åt på sommaren. Helt saknar inte Sol och hennes dotter betydelse ett och ett halvt tusen år efter att den egentliga solkulten troligen fick sitt avbrott.

Henrik Williams är professor vid Uppsala universitet och specialiserad på runinskrifter från vikingatiden